

Пишува: проф д-р Томе Груевски

Кузман Шапкарев (Охрид, 1 февруари 1834 - Софија, 18 март 1909) значајна личност во историјата на македонското преродбенско движење од втората половина на 19 век. Тој е познат учебникар, општественик, публицист и полемичар кој објавил полемики во печатот и периодиката од неговото време. Познат е како автор на повеќе статии: фолклористички материјали, етнографски, историски описи и прилози за црковно-преродбенското дело во Македонија и бројни дописки во весниците. **Во текот на својот живот објавил повеќе книги:** неколку македонски учебници, девет книги со фолклорен материјал, и други книги и статии со разновиден материјал: Зборникот на народни умотворби во три тома кој содржи 1300 народни песни, 280 приказни, потоа Биографијата на Браќата Миладиновци, етнографски описи на Македонија, описи на народни обичаи и облека и носии, прашања на школската историја на повеќе градови на Македонија, на неколку биографии и др).

Журналистичката дејност на Кузман А. Шапкарев

Говорејќи за неговата журналистичка дејност ќе истакнеме дека Кузман Шапкарев бил соработник на „Дунавски лебед“, Белград (1860 - 1861) потоа во цариградските весници: „Македонија“ (1866-1872), „Право“ (1869-1877) и во списанието „Читалиште“ (1870-1875), в. „Марица“, Пловдив (1880), потоа на „С’ветник“, „Б’лгарска пчела“, „Гајда“, „Турција“, „Периодическое списание“, „Б’лгарски глас“, „Зорница“ и во други весници на Кнежевството Бугарија. Објавувал „секогаш, речиси анонимно, како што самиот истакнува.

Со своите журналистички текстови по нивната бројност и значење Шапкарев е на рангот на Рајко Жинзифов и Јордан Хаџи Константинов-Џинот. Припаѓа на генерацијата на Константин и Димитар Миладинов, Партенија Зографски, Григор Прличев, Ѓорѓија Пулески, Марко Цепенков, Рајко Жинзифов, Јордан Хаџи Константинов, Ѓорче Петров и други наши преродбеници и дејци во духовно - политичкото ослободување на својот народ. Тој спаѓа меѓу најдобрите познавачи на македонскиот народ и неговата историја во минатото, заедно со Марко Цепенков и Ѓорче Петров. Тој е зачетник на македонизмот.

Појавата и развојот на македонскиот печат и новинарство

Појавата на македонскиот печат и новинарство во втората половина на XIX век е одраз на долготрајната и тешка борба на нашиот народ за афирмација на својата национална индивидуалност што ја водел на сите фронтови на општествениот живот, заедно со изградбата на материјалната култура: цркви, манастири, фрески, резби и др. и духовна култура: јазикот, писменоста, фолклорот, етнографијата и др.

Со појавата на првите печатени дела на преродбениците Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ, Браќата Миладиновци, Партение Зографски и други, се појавува и првиот политички збор, првата дописка како потреба во оној бурен период да се изрази - макар и во една завиена форма - македонската индивидуална самобитност. И, кога прилепскиот учител Тодор Кусев во својата прва дописка по повод појавата на првиот број на весникот „Македонија“ во Цариград, ќе напиште дека не успеале вековните усилби да се погрчи македонскиот народ и да се „искорени сосема чувството Македонците да не бидат Македонци“, тој уште во најраниот период ја истакнал идејата која подоцна ќе стане основна теза на сите што ќе се занимаваат со печатот.

Македонското новинарство и македонскиот печат имаат богата, но необична историја. Новинарството никнува на македонска почва, од перото на македонските преродбеници кои, покрај своите секојдневни должности, се занимавале и со новинарство. Првите весници во кои се објавени нивните дописки биле објавувани во Цариград, Софија, Белград, Москва и во други градови надвор од Македонија. Македонските весници се појавиле на туѓа територија и на туѓ јазик.

Македонија има своја богата културна историја. Посебно историја на пишаниот збор. Оставајќи ја на страна онаа од периодот на создавањето на писменоста и на целиот средновековен период, од перото на веќе споменатите преродбеници и други просветни луѓе, во почетокот на XIX век ќе излезат книги на народен јазик кои биле читани по цела Македонија. Постојат податоци дека нашиот народ во недостиг на свои сопствени весници читал бугарски, српски, грчки, француски, англиски и др. Во дел од нив се појавуваат и дописки и други новинарски форми и од Македонија. Значи, се појавуваат услови за појава на нов вид културна дејност - новинарството.

Бројот на весниците во кои се јавувале најмногу дописници со свои дописки од Македонија е голем. Соработката на интелектуалниот дел на Македонците во периодот на Преродбата и подоцна низ целата наша историја сè до појавата на првиот дневен весник „Нова Македонија“ во 1944 година најмногу се одвивала во странски весници. Главно тие текстови ги среќаваме во „Цариградски весник“, „Македонија“, „Право“, „Турција“, „Б’лгарија“, „Леван тајмс“, „Напредок“, „Ден“ и др. Едни од поважните списанија од овој период во кои се јавувале и Македонци се: „Б’лгарски книжици“ (1858-1861) излегувале во Цариград. „Братски труд“ (1860-1862) на Рајко Жинзифов излегувал во Москва и „Читалиште“ (1870-1875) излегувало во Цариград. Тоа е првиот чекор во македонското новинарство што главно го прават познатите преродбеници на Македонија.

Проучувањето на целото ова богатство неминовно водеше кон заклучок дека сите преродбеници, покрај своите редовни секојдневни должности (свештеници, учители и др.), се занимавале и со новинарство. Една подлабока анализа, пак, би ни покажала дека сè она што тие го пишувале во весниците било истакнување на: индивидуалните специфичности на својот народ (јазикот, фолклорот, етнографијата, географијата и сл.), поради што биле критикувани од бугарските општественици како сепаратисти и разбивачи на „бугарското единство“. Во овој фонд од разни новинарски написи од овој период влегуваат и оние дописки на стотиците други дописници од Македонија со што се надополнува сликата за почетоците на нашето новинарство. Значи, на општото движење на културното будење на македонскиот народ, се развива и надоврзува и новинарството не само како негов дел, туку и како фактор кој понатаму ќе го поттикнува и квалитетно ќе го менува карактерот на тоа движење - од културно во политичко.

До 1885 година Македонците немале свој весници. Затоа еден од бугарските весници - „Македонија“ чиј уредник бил Петко Славејков е основан во Цариград, единствено со цел да ѝ биде посветен на Македонија, т.е. во него да се докажува дека Македонија е бугарска. Меѓутоа, не само овој весник, туку и другите од тој период па дури и оние што излегувале во Романија, посебно внимание и посветуваат на Македонија. Покрај другите форми овие весници ја користеле, или подобро речено, ја злоупотребувале

соработката на Македонците од кои се барало во написите да го нагласуваат „бугарството“.

Журналистичката дејност на К. Шапкарев

Журналистичката дејност на К. Шапкарев е во зависност од неговата работа на полето на издавањето и ширењето на учебници на македонски јазик. Оставил повеќе учебници, служејќи се со грчките примери, поради што кај бугарските општественици и филозофи предизвикал остра критика и реагирање. Како што истакнува проф Блаже Конески, Шапкарев во тој поглед „е централна личност во македонското учебникарско дело“. Таквата дејност на издавање и ширење на учебниците предизвикало полемика во која тој бил принуден да се брани, да одговара, да полемизира. Меѓутоа неговото остро перо не можело да мирува ни во миговите кога тој не водел такви јавни писмени расправи.

По Жинзифов и Јордан Хаџиконстантинов, Кузман Шапкарев е трет по ред по бројот на написите што имаат чисто журналистички карактер. Како што истакнува во неговите Записи, уште пред 1859 година почнал да објавува дописки во тогашните весници. Кога бил учител во Прилеп и Кукуш, станал редовен дописник на повеќе бугарски весници и периодични списанија, освен на в. „Бугарија“ кого го сметал, според програмата и неговата ориентација за непријател на „нашата народност и религија“. Посочените весници, како што вели, „ги посетував со своите дописки а особено весниците „Македонија“ и „Право“ секоја недела донесуваа по една моја дописка, објавена анонимно, под псевдоним или со мој сопствен потпис, според приликите. Списанието „Читалиште“ не сум го оставал сосема непосетено, во него имав неколку статии“ (Т. Тодоровски, Записи, 1990:262).

Што содржат тие дописки

Меѓу нив има описи на градови, расправи за јазикот, полемики со охридани за состојбата во охридските училишта, како и една статија од чисто политиколошки карактер насловена како „Разумното отношение между правителствата и народите“. Најголема журналистичка и документаристичка вредност имаат неговите описи за градот Кукуш и околицата кои излегле во седум продолженија во весникот „Македонија“ во броевите 48, 51, 55, 61, 63 и 68 од 9 мај до 29 јули 1870 година.

Шапкарев во тоа време бил учител во Кукуш и во слободните мигови грижливо собирал материјали за градот Кукуш и неговата околија; истражувал за тоа кога почнал и како се одвивал процесот на културната преродба во овој важен град на Македонија; кога и каде биле изградени цркви, училишта; со што се занимавало населението итн. Тој пренесувал еден поширок опис но со чисто новинарски средства и начин на кој Шапкарев дал една добро изработена слика за Кукуш и неговата околија во која се застапени и градовите Дојран, Гевгелија и др.

Меѓутоа, Кузман доживеал големи разочарувања при бројните обиди направени да најде поддршка и помош од надлежните бугарски власти за да ги напечати собраните фолклорни материјали од Македонија, кон кои се трупала и материјали собирани во Бугарија. Бугарските власти се уште не можеа да му заборават за неговата дејност во Македонија каде што тој, со своите македонски учебници, ги попречувал бугарските кругови со своите бесплатни учебници да го шират бугарското влијание во Македонија.

Така во предговорот на својата книга „Наръчно Св. Благовествование“, објавена во Цариград во 1869 година Шапкарев говори за расположението што постоело кај македонскиот народ против воведувањето на бугарскиот јазик во Македонија, како и тоа дека некој во Македонија не само што не го разбирал и не го знаел бугарскиот јазик туку и не сакал да научи да чита на овој јазик. Како што тој вели: „Кај нас се разбира дека никој, од најмалиот до најголемиот, не знае да чита бугарски, та како би можело да се воведат лесно? Но полошо е тоа што меѓу нашите има и такви луѓе кои, освен што не знаат и не сакаат да се научат, ами уште, бидејќи од една страна убедени во тоа што нашле, а од друга пак, вршејќи влијание врз народот, но малку пречат и на другите, говорејќи им секакви изговори. Една од многуте нивни големи пречки е и следнава - оти црковниот бугарски јазик бил српски (!?) та не сме можеле да го разбираме (!) уште и од владата бил (?) божем запрен (?) А за денешното источнобугарско наречје - оти било „шопско“, а пак Шоп кај нас значи најпрост дебелоглавец, та велат: „Шопје ли ќе се чиниме?“

Во „Писмо пријателско“ од 30 ноември 1870 година објавено во „Право“ се говори како тој ја спречува употребата на бугарските учебници во Велес: „Еден учител, по име г. Шапкарев(иќ), кого што може да го познавате лично, дојде во училиштето да ме посети; истиот ден ми стигнаа и книшките што ми ги испративте преку г. Лазара П. Х. Стојанов. Но штом ги виде, рече дека не требало да се продаваат во македонските училишта, бидејќи биле (на) бугарско наречје; ами да земеме од неговите книшки, зашто биле (на) македонско наречје. Но какви се неговите книги - едно мало дете да се смее. И покрај сето тоа, откако се противевме некое време, си отиде. Тогаш отишол кај старешините на нашиот град и им рекол „да ги запрат тие книшки да не се продаваат во училиштето“. И тие како прости, ми рекоа да ги вратиме нив, а на местото нивно ги донесоа неговите...”

За потребите на просветното дело, тој како учител и учебникар издал неколку учебни помагала. Тие учебници ги распространувал преку брат му Петар којшто отворил книжарница во Солун со име „Браќа П. А. К. Шапкареви“.

Во списанието „Читалиште“ К. Шапкарев ја објавил статијата „Учебните заведенија на кукушка и полјанска (всушност, дојранска) епархија“, во три продолженија, од 15 февруари до 10 мај 1871 година, во бр. 10, 13 и 15. Ја наведуваме и статијата „Град Прилеп и околноста му, молебните му и учебните му заведенија“, напечатена во ова списание во две продолженија. И тука Шапкарев дава драгоцен податоци за културниот живот и историјата на овие два града. Кога претстојувал во Белград, а особено од Солун кореспондирал со в. „Марица“. Од тој весник е и статијата „Преобразованијата во Македонија“, публикувана во в. „Марица“, год. III, бр. 177, Пловдив, 11 април 1880 г. Дописништвото му било најистакнато занимање, покрај учителското, во текот на цели десетици години, од 1859 па до 1884 година.

За полемиките

Кузман Шапкарев е познат журналист по своите полемички текстови, исто како и Рајко Жинзифов со неговите статии објавувани во весниците во Москва. Ја наведуваме статијата „Јазикословие“ која била објавена во весникот „Македонија“ од Цариград во бр 63 од 3 јули 1870 година. Во неа Шапкарев полемизира за „општиот јазик“ и се изјаснува зошто по некои прашања не се согласува. Исто така од овој вид

текстови се и оние во кои авторот ја критикува лошата состојба на охридските училишта и одговорите во врска со нападите врз него од страна на тогашните охридски првенци. Од овој вид текстови е интересна и статијата што ја објавил во весникот „Право“ во бр. 25 од 16 август 1871 година. Во неа Шапкарев полемизира за некои лични работи со Христо Узунов којшто во тоа време се наоѓал на должноста учител во Охрид. Во глава XIII од Записките, Шапкарев се присетува на неколку статии што биле објавени: „во в. „С’ветник“ од март 1862 година пишував за состојбата на бугарското училиште во Охрид и за неговото гонење од грчкиот владика Мелетија, под наслов: „Надгробно слово за бугарското Кошишко училиште во Охрид; една дописка од Солун во в. „Турција“ (март 1871) која речиси ме избави од затворот и од синџирите што ми висеа над главата. Во в. „Марица“ во текот на јануари или февруари 1882 пишував за состојбата на Македонија во тоа време, под наслов: „Новото Воскополе“, еден подлисник и други во истиот весник. Сите мои статии од 1884 година (од Цариград) беа полемички против грчките весници, особено против в. „Неологос“ („Нов збор“), а во заштита на нашите црковни работи“. Ваквата негова активност била забележана и од Ватрослав Јагиќ и г. Ламански.

Во весникот „Македонија“ во бр. 14 од 6 април 1871 година Шапкарев објавува статија која по многу нешта е различна од другите негови статии. Насловена е „Разумното отношение на правителствата и народите“. Суштината и е дека владите на секоја држава со својата политика треба да се раководат од интересите на своите народи. Ваквата мисла кај авторот се родила под влијание на настаните во Европа кадешто се водела борба за овој основен принцип на демократијата.

За дописките

Целокупниот фонд од дописки од македонските градови по својата содржина може да се подели на неколку области. Најчеста тема на дописките, како што веќе спомнавме, е борбата против погрчувањето која се водела, од една страна, од граѓаните, а од друга од црковните власти, главно свештениците кои секогаш биле спроводници на фанариотската политика. Во оваа смисла биле следени сите нивни акции кои се состоеле во разни интриги, клевети, лаги и слично пред турските власти

за да не успеат, на пример, граѓаните да не донесат свој свештеник, да не подигнат своја црква, училиште и сл. Познато е дека во вакви интриги на еден погрчен владика, поради нивната народно корисна работа, настрадаа и Браќата Миладиновци. Исто така од такви интриги на погрчените свештеници познатиот македонски преродбеник Георги Динков мина неколку месеци в затвор, а за малку не настрада и тој. Слични се примерите и со Григор Прличев, Џинот итн. Дописки од оваа област има речиси од секој град. Вакви проблеми, можеби не во таква форма, се јавуваат и во помалите места.

Голем број дописки се однесуваат на состојбата во училиштата и црквите. Од оваа област се сретнуваат дописки во врска со изградбата на училишта или цркви, основањето и работата на црковно-училишните општини, успехот на ученици и испитите на крајот на годината со соодветни свечености, прославата на основачите на словенската писмено - св.Кирил и Методиј и сл. Посебна област одразена во дописките претставува читалишното дело: основањето читалишта и нивната работа, основањето на други друштва и сл.

Една од областите за која почесто е пишувано претставува онаа во кој а се изнесуваат проблемите на стопанството, даноците, посебно состојбата на некои поважни гранки, како што се лозарството, тутунарството и др. Во врска со ова во дописките се изнесуваат тешкотиите што произлегуваат од големите намети, ангарији, разбојништва кои го осиромашувале населенцето.

Дописките во весниците од периодот на Преродбата на Македонија претставуваат хроника на едно време и услови кога нашиот народ стапувал на историската сцена. Во овој поглед тие претставуваат драгоцен материјал за обработка на разни аспекти на нашата историја.

Во оваа прилика ќе ги споменеме и македонските преродбеници, учебникари и новиари кои работеле во времето а Шапкарев:

Димитар В. Македонски (Емболе - Калјарско, 1847 - Цариград, 22.2.1898) е истакнат македонски преродбеник од втората половина на XIX век. Тој бил правник-адвокат,

публицист, учебникар и просветител, а со неговата дејност оставил длабоки траги во културната историја на Македонија.

Венијамин Христов Мачуковски (Манчуково, 1842- Цариград, 1878) е уште еден претставник на македонската национална преродба. Тој бил учител, граматичар, журналист, собирач на народно творештво (палеографски, етнографски, географски и друг материјал) со што дал голем придонес во македонската културна историја.

За историјата на македонското новинарство Венијамин Мачуковски е значаен по тоа што бил уредник на два весника во Цариград. Бил уредник на весникот „Источно време“ од 1874 до 1877 година, а весникот „Цариград“ го редактирал само во 1877 година. Овој весник лично го основал В. Мачуковски.

Ѓорѓи Динков во историјата на македонското новинарство е познат по тоа што во цариградскиот печат објавил една статија: „Сведенија из македонските земји“. Пишувал на солунското наречје.

Првата жена новинар во Македонија

Славка Динкова (1850-1869) е првата жена новинар во Македонија. Таа е од семејството на Држиловци, сестра на Ѓорѓи Динката. Иако нејзиниот животен век е краток, името на Славка Динкова останува запишано во македонската културна историја како прва жена учителка и прва жена новинар во Македонија.

Своето образование го добила од нејзиниот брат кој ја научил на „словенското писмо“ и ја вдахнува за учителскиот позив. Таа имала завршено грчко училиште и, покрај грчкиот, добро владеела и француски јазик бидејќи завршила и француски колеџ. Така, под силното влијание и на својата мајка **Велика Динкова (по потекло од Охрид)** уште во 1860 година, **Славка отворила училиште во една соба во татковиот дом.**

Училиштето работело кратко. Но со тоа не се исцрпува краткотрајната, но историска дејност на учителката Славка. **Како управителка на училиштето, во 1867 година таа испраќа две благодарствени дописки во в. „Македонија“, а во февруари 1868 година со нејзин потпис се публикува и Отчетот за двегодишната работа на нејзиното училиште.** Меѓутоа, тоа што ја прави прва жена новинар во Македонија, тоа се преработените прилози што ги печати во 1868 година во истиот весник под општ

наслов: „Мненија врз девическото домаќинско воспитание“. Иако смртта ја спречила да го продолжи своето тукушто започнато народно дело, Славка, сепак, во досега познатата историја на новинарството и публицистиката на Македонија останува прва жена публицист.